

Kavčič, Potisek, Tanko), kažejo na slovensko narodnost in govore, da so bili slovenski delavci v štajerskem delavskem gibanju na vidnih mestih.

Knjiga vsekakor zasluži branje in nas spet opomni, naj začnemo s kompleksnim obravnavanjem delavskega gibanja na našem narodnostnem ozemlju.

Franc Rozman

Ivo J., Lederer, **Yugoslavia at the Paris Peace Conference. A Study in frontiersmaking.** New Haven and London, Yale University Press, 1962. Str. XVI + 351.

Monografija profesorja, univerze v Yale (ZDA) **Iva Ledererja** kompleksno zajema okoliščine nastanka jugoslovanske države med prvo svetovno vojno in po njej, predvsem z vidika razmejitve s sosednimi državami na pariški mirovni konferenci in tja do Rapalla. O knjigi je pri nas napisal odlično recenzijo že **Dragovan Šepić** (JIC 1964 št. 2, str. 105—110), zato njegovih ugotovitev in opozoril tukaj ne bomo ponavljali in bo naš prikaz **Šepićevo** recenzijo skušal le dopolniti. Medtem je **Ledererjeva** knjiga izšla tudi v italijanskem prevodu s posebnim uvodom, ki ga je napisal znani italijanski zgodovinar, specializiran za odnose z Balkanom, **Angelo Tamborra** (La Jugoslavia dalla Conferenza della pace al Trattato di Rapallo 1919—1920. Introduzione di Angelo Tamborra. Milano, Edizione Il Saggiatore, 1965). Recenzijo **Elija Apiha** najdemo v reviji »Trieste«, XIII, Nr. 72, marec-april 1966.

Lederer se je naslonil malodane na vso dosedanjo literaturo o predmetu (z izjemami, ki nanje opozarja **Šepić** in ki bi jim dodali vsaj še **A. Prepeluhove** »Pripombe k naši prevratni dobi«), posebno tehtnost pa je delu dal s črpanjem iz nekaterih arhivskih virov. A vendar, čeprav je raziskoval v arhivih treh držav (ZDA, Italija in Jugoslavija), v nobeni izmed njih **Lederer** ni gradiva do konca izčrpal. Tako izvira glavnina njegovih arhivskih podatkov iz Jugoslavije, toda ne, kot bi kdo pričakoval, iz arhivov srbske, pozneje jugoslovanske vlade, ampak iz fonda Jugoslovanskega odbora oz. Trumbičevega arhiva, ki se hrani v Zagrebu. Beograjski arhivi niso upoštevani. Izraba gradiva iz ameriških in italijanskih arhivov je fragmentarna in časovno omejena na leta vojne, medtem ko se za čas od pariške mirovne konference do rapalske pogodbe omejuje v jadranskem vprašanju skoraj dceela le na publicirane ameriške in italijanske dokumente (glede na širokopotezno objavljanje dokumentov ZDA, je podoba ameriške politike vseeno dokaj celovita). Pomembni so podatki iz arhiva ameriške delegacije »Committee on Rumanian and Yugoslav Affairs« (1919—1920), ki pa se ne nanašajo na jadransko vprašanje, temveč na razmejitve z Avstrijo, Madžarsko, Romunijo in Bolgarijo. Ker je največji del knjige posvečen jadranskemu vprašanju, nastaja nekakšno neravnovesje v porabljenem gradivu in so cela poglavja, predvsem tista za čas po septembru 1919, napisana skoraj izključno na jugoslovanskem, zagrebškem gradivu. Tako dobiva knjiga v marsičem značaj monografije o delu jugoslovanske delegacije, medtem ko ostaja prikaz širšega snovanja drugih faktorjev okrog posameznih mejnih vprašanj, predvsem Italije v jadranskem vprašanju, z redkimi izjemami v okviru že znanih podatkov iz literature.

Iz prvih dveh poglavij, namenjenih jugoslovanskemu gibanju med prvo svetovno vojno in pa sestanku Jugoslavije, naj opozorimo na odlomek iz dveh memorandumov ameriškega zunanjega ministra Lansinga predsedniku Wilsonu, ki utemeljuje podporo gibanju narodov v habsburški monarhiji (30. maja in 25. junija 1918): »Predvsem moramo biti popolnoma odkriti sami s seboj in moramo priznati, da je vse dotlej, dokler je obstajala kakšna možnost za posebni mir z Avstro-Ogrsko, bilo pametno in primerno, da tak mir poskušamo doseči, kljub temu, da bi to bilo v nasprotju s pravičnimi zahtevami narodov znotraj monarhije.« Ko pa so se ti poskusi ponesrečili, »je postalo potrebno revidirati takšno politiko... Moje mnenje je, da moramo — predvsem kot ukrep v voj-

skovanju, pa tudi zato, ker je to pametno in pravično za prihodnost — spod-
bujati na vse možne načine nacionalne želje teh narodov. Če bi bilo potrebno,
bi zagovarjal, da pojdemo tako daleč, da jim obljubimo samostojnost... če jih
to lahko navede k uporabi proti Avstro-Ogrski, ki je čisto pod nemškimi vpli-
vom« (str. 34—35). — Zanimiva je tudi **Ledererjeva** sodba o majniški deklaraci-
ji, ki da je »v okoliščinah maja 1917 pomenila pogumno dejanje, ki so ga
na vseh straneh razumeli kot klic k orožju v imenu jugoslovanstva« (str. 25).

Lederer dobro opaža pomembnost jugoslovanskega gibanja pri Slovencih,
Hrvatih in Srbih v monarhiji, čeprav se v to problematiko ne pogloblja. Odtod
pač trditev, da je ideja neodvisne jugoslovanske države po majniški deklaraci-
ji širila večinska stranka na Hrvaškem, hrvatsko-srbska koalicija, katere
popularnost, da je naraščala od srede leta 1917 naprej (str. 43).

Podobne neutemeljene domneve ima **Lederer** tudi o razmerah v deželah
nekdanje monarhije ob njenem razpadu in neposredno po premirju z Avstrijo.
Tu živi v predstavi, da so italijanske, z druge strani pa »neregularne sloven-
sko-hrvaške enote« drvele proti Ljubljani in da je neogibni oboroženi spopad
rešilo le nekaj enot srbske vojske pod poveljstvom polkovnika Simovića, »ki
so se razširile skupaj z neregularnimi slovenskimi in hrvaškimi četami čez
Štajersko in Koroško«, Simović pa da je poslal oddelek srbske vojske v Ljub-
ljano, ki je tja prispela pred Italijani in tako preprečila italijansko zasedbo
(str. 57). O premirju z Avstrijo in Ogrsko (3. in 13. novembra 1918) pa pravilno
ugotavlja, da je bilo nepopolno v marsikakem pogledu: potegnili je nejasne
demarkacijske črte v Albaniji, Banatu, Koroškem in Štajerskem (v obeh
slovenskih deželah takšne črte niti bilo ni!), ni poskrbelo za primerno ko-
ordinacijo politike med generalom Diazom in Franchet d'Espereyem in je tako
omogočilo Italijanom največjo svobodo, da delajo izključno za svoje nacio-
nalne, ne pa skupne, medzavezniške cilje. »Premirje v Villa Giusta... ki je bilo
naslonjeno na politične premise londonskega pakta, si je že vnaprej prilastilo
nalogo mirovne konference.« (Str. 58—59). V tej zvezi **Lederer** razčleni Wil-
sonovo politiko do priznanja londonskega pakta. Pomemben je tudi njegov
prikaz medzavezniške diplomatske aktivnosti ob italijanski zasedbi jadranskih
dežel in učinka Focheve solucije, ki je odvrnila popolno zavezniško zasedbo
jugoslovanskih dežel nekdanje monarhije. Iz te problematike je **Lederer** o-
poril tudi na dokument, ki govori, da je Sonninova politika, potem ko se ni
posrečilo z vojaško zasedbo preprečiti ustanovitev jugoslovanske države, prešla
na podtalno, agenturno akcijo, ki naj bi dosegla razpad Jugoslavije na osnovi
zaostrovanja razrednih in nacionalnih nasprotij v novi državi (Badogliev
načrt 13. decembra 1918). Po **Ledererjevem** prepričanju je Badogliev načrt bil
tudi v resnici izveden, vendar brez pričakovanega uspeha (str. 71—75).

O novostih, ki jih **Lederer** objavlja iz jugoslovanskih arhivov, naj samo
pripomnimo, da je iz teh virov, zlasti iz zagrebških, bilo v zadnjih letih že
veliko objavljenega, posebno v delih **B. H. Krizmana**, a da vse to z vidika
slovenskega zgodovinarstva še ni pregledano. Tega dela seveda ne moremo
opraviti ob **Ledererjevi** knjigi, katere velika odlika je ravno to, da je nova
odkritja jugoslovanskih, v prvi vrsti hrvaških zgodovinarjev, predstavila med-
narodni znanosti.

Kaže se potreba enkrat posebej proučiti takratno vprašanje jugoslovansko
italijanske meje tudi z vidika, kako so razne črte oziroma razmejitevni pred-
logi potekali po slovenskem ozemlju. Osredenje vsega zanimanja na problem
Reke oziroma na razmejitve v Istri in Dalmaciji, potem ko je aprila 1919
vprašanje Trsta »po skupnem molčečem soglasju... stopilo v ozadje« (**Lederer**,
str. 187), je pustilo na slovenskem sektorju stvari nepojasnjene. To velja že za
potek črte londonskega pakta, ki jo **Lederer** na slovenskem območju zmotno
enači kar z rapalsko mejo. Tega pa mu ni mogoče niti preveč zameriti, če to
danes delajo celo slovenski avtorji, npr. **Janko Jeri** na zemljevidu v knjigi
»Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni«, Ljubljana 1961! Ponatis origi-
nalnega zemljevida jugoslovanske delegacije v Parizu pri **A. Prepeluhu** (pri-
pombe k naši prevratni dobi) menda še ni pozabljen? Nadalje nimamo nobe-

nega zemljevida, ki bi pokazal črto naših izhodiščnih mejnih zahtev na zahodu. V kritični izdaji zapisnikov delegacije SHS (B. Krizman in B. Hrabak, Beograd 1960) najdemo na zemljevidu jugoslovanskih teritorialnih zahtev na zahodu samo tako imenovano črto generala Pešića, ki vključuje celotno področje ob južnem teku Soče, torej tudi furlansko Gradiško in s tem bralca zavaja v zmotu. **Lederer** sam v besedilu sicer pravilno ugotavlja, da jugoslovanska delegacija Tržiča (Monfalcone) ni zahtevala (str. 103), na priloženem zemljevidu pa svoje ugotovitve ni upošteval. Niti se ni izognil nejasnosti pri definiranju »Wilsonove« črte, ki zanjo pravi (str. 193), da se je v severnem delu naslonila na črto londonskega pakta, od katere se je v korist Jugoslavije oddaljila samo v Istri. Takšno tolmačenje je prikazano tudi na priloženem zemljevidu, ki Wilsonovo črto naslanja kar na Snežnik in kaže sploh samo ozemlje južno od tega glavnega mejnika črte londonskega pakta! — Gotovo dokaz, kako potrebno bi bilo posebej obdelati vprašanje poteka Wilsonove črte na slovenskem ozemlju. — Podobno se tudi v vsem nadaljnjem prizadevanju za italijansko-jugoslovanski sporazum, od konca leta 1919 do padca Nittijeve vlade, izgubi dejstvo, da gre tudi za pripadnost znatnega dela slovenskega ozemlja (Ilirska Bistrica, Postojna, Idrija) in ne le zgolj za razmejitve v Istri oziroma za položaj Reke. K temu pripomore še priložnostno napačna raba imena Istra, ki z njim **Lederer** označuje tudi Slovensko Primorje sploh. — A kot rečeno, teh pomanjkljivosti **Ledererju** ne moremo očitati, dokler ne bomo imeli domače monografije o teh vprašanjih.

Razmejitve z Avstrijo je obravnavana bolj na kratko. Med drugim **Lederer** sicer omenja »ameriško raziskovalno komisijo«, tj. Milesovo komisijo na Koroškem, a izrecno navaja le mnenje enega njenega člana, **R. Kernerja**, ki je predlagal mejo na Dravi. Pušča pa ob strani poglobljeno dejstvo, tj. večinski predlog za mejo na Karavankah, ki je pomenil revizijo prvotnega priporočila ameriške strokovne ankete (t. i. »Inquiry«) z dne 21. januarja 1919 za etnično mejo. Zanimivo je, da omenja dve **Kernerjevi** poročili (10. februarja 1919 — 184.01102/80 Dept. of State Washington in 12. februarja 1919 — 184.01102/91; **L. Kuhar** v »Svobodni Sloveniji« 1956 citira le eno in ga datira 9. februarja 1919), ki nista bili sprejeti v uradno zbirko ameriških diplomatskih dokumentov o pariški konferenci (Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference, 1919, 13 vols. Washington, 1942-47).

V celoti je **Ledererjeva** knjiga odličen sad resnega in skrbnega dela, toliko pomembnejši, ker pomeni ne le prvi celoviti prikaz jugoslovanskih problemov na pariški mirovni konferenci, ampak tudi zato, ker je pisana z obilnim upoštevanjem jugoslovanskih dokumentov in z velikim prizadevanjem, razume in položi v gledišča jugoslovanske delegacije. Naša slabost je, da nimamo domačega avtorja, ki bi nam že napisal fundamentalno delo te vrste in ki bi lažje dojel in izrazil, kaj je v resnici pomenila pot od osamosvojitve do koroškega plebiscita in Rapalla za neposredno prizadete narode, posebno za Slovence. Domač avtor bi boja za rešitev mejnih problemov ne gledal toliko v luči obrambe interesov nove jugoslovanske države, ampak tudi kot prizadevanje, večkrat obupno, posameznih narodov, ki so se v njej združili, za obvarovanje svoje integritete, da, celo obstoja.

Ledererjevo knjigo bi gotovo bilo koristno prevesti tudi pri nas.

Janko Pleterški

ISTORIJA XX. VEKA. Zbornik radova VI (1964), 375 str.; VII (1965), 492 str.; VIII (1966), 420 str. Izdaja Odeljenje za istorijske nauke Instituta društvenih nauka u Beogradu. Odgovorni urednik dr. Dragoslav Janković.

Problematico do prve svetovne vojne obravnava v zadnjih treh letnikih serije Zbornik radova le dr. Vuk *Vinaver*, ki je v svoji razpravi (VI, str. 5-68) opisal sindikalno in stavkovno gibanje v Srbiji v obdobju od 1903 do 1910. Po spremembi režima leta 1903 so nastali v Srbiji ugodni pogoji za moderno